

- 22 Робітнича газета. — 1917. — 30 березня.
 23 Вісти з Української Центральної Ради. — 1917. — № 8. — Травень.
 24 Грушевський М. На порозі Нової України. — С. 36.
 25 Там же. — С. 36—37.
 26 Там же. — С. 37.
 27 Там же. — С. 39.
 28 Там же. — С. 41.
 29 Там же.
 30 Там же. — С. 53.
 31 Робітнича газета. — 1917. — 7 червня.
 32 Цит. за: Українські політичні партії кінця XIX — початку XX століття. Програмові і довідкові матеріали. — К., 1993. — С. 117.
 33 Курас І. Ф. Торжество пролетарського інтернаціоналізму и крах мелкобуржуазних партій на Україні. — К., 1978. — С. 131.
 34 Там же. — С. 128.
 35 Українські політичні партії кінця XIX — початку XX століття. — С. 145.
 36 Нова Рада. — 1917. — 20 травня.

(Далі буде)

В. Ф. ВЕРСТЮК (Київ)

Роль і місце Центральної Ради в модерній історії України

Під модерною історією більшість істориків розуміють час від Великої Французької буржуазної революції, тобто два останні століття, впродовж яких відбулися принципові зміни в характері людського суспільства. Вони були позначені невинним поступом модернізаційних процесів, насамперед індустріальним розвитком, становленням капіталістичної системи, виникненням нових суспільних класів. Боротьба цих класів за власні інтереси призвела до зміни старої станової схеми організації суспільства новою динамічною моделлю — нацією. Для націотворчих процесів, в свою чергу, була характерна боротьба за державність та поширення політичних свобод і прав на всіх членів нації, тобто утвердження демократії як форми державного правління. Модерній епосі притаманна тенденція гуманізації суспільства.

Отже, з одного боку, маємо глобальні якісні зміни в історії світової спільноти протягом останніх двох століть, з іншого, — інституцію, яка проіснувала 13 місяців, неодноразово змінювала свій склад, суспільний статус, зробила чимало промахів і помилок, була місцем заповзяті політичної боротьби, зрештою, зійшла з історичної арени завдяки державному перевороту, про підготовку якого знала, але зупинити його навіть не намагалася. Чи правомірне і коректне поєднання двох таких різномасштабних величин: модерної історії та Центральної Ради? Чи є взагалі підстави говорити про роль і місце останньої в модерній історії?

Думається, що при всій слушності зроблених застережень, подібна постановка проблеми є цілком нормальною і науковою, оскільки йдеться насамперед про модерну історію України, в якій Центральна Рада є величиною непересічною.

Шлях до об'єктивного пізнання історії Центральної Ради, на наш погляд, лежить не тільки у вивченні конкретного перебігу та нюансів її діяльності, а й у широкому узагальненні досвіду, в такій постановці проблеми, яка б дозволила наочно переконатися, наскільки ідеї і принципи, закладені в основу політики Центральної Ради, відповідали суспільним ідеям та цінностям модерної доби. Саме така широка постановка проблеми може показати, що чимало з того, що пізніше політиками й істориками ставилося у провину Центральній Раді, було притаманне не лише їй, а впливало або із загальних тенденцій розвитку

світової чи європейської суспільно-політичної думки, або з особливостей розвитку української історії XIX — початку XX ст.

Нарешті, такий підхід дає можливість не лише вивчити конкретну політичну діяльність Української Центральної Ради 1917—1918 рр., а й прослідкувати її опосередкований вплив на історію України XX ст., ще раз проаналізувати, що із засвоєних Центральною Радою модерних суспільних цінностей з її ідейно-політичної спадщини стало елементом української політичної культури чи принаймні сьогодні повторно реалізується, тобто, що актуалізує історію Центральної Ради, робить її більше ніж частиною нашого минулого.

Історикам добре відомо, що характерною особливістю модерного часу було створення націй. Перейти від станової організації до національної набагато простіше було тим спільнотам, які мали державу. Тим же з них, які її не мали, зробити це було значно важче. Вони наче випадали з головного русла історичного розвитку й отримали досить принизливу назву “неісторичних” націй. До таких належали і українці. Перетворення українського етносу в самосвідому культурну й особливо політичну спільноту слід визнати центральною проблемою української історії XIX — початку XX ст., але навіть напередодні першої світової війни ще важко було говорити про існування такої нації. Тільки 1917 р. рішуче міняє характер новітньої української історії. Загальновизнаною у вітчизняній історіографії є теза про те, що українська нація завершила своє формування у роки революції.

Яким чином відбулося, “розцвіло українське “чудо” 1917 року” (термін І. Лисяка-Рудницького)¹ ми з’ясувати не будемо. Якщо бути відвертими, історики сьогодні ще не готові пояснити цей феномен, але не відзначити особливу роль Центральної Ради в ньому було б несправедливим. Від моменту свого виникнення (7.III.1917 р.) Центральна Рада виступала організатором і лідером українського національно-визвольного руху, який охопив широкі маси народу. Згадаємо перші акції Центральної Ради. Маніфестація у Києві 19 березня 1917 р. зібрала 100 тис. учасників і мала яскравий національно-політичний характер. Всеукраїнський національний конгрес (6—8 квітня 1917 р.) зібрав у Києві не лише представників корінних українських територій, а й окремих громад-колоній, розкиданих по території Росії. Це і Кубань, і Томськ, і Петроград, і Москва, і Ростов-на-Дону, і Саратов та ін.

Ще ширшою була географія привітань, які надійшли на адресу конгресу. За різними джерелами, в його роботі брали участь від 700 до 1500 делегатів. Навіть російська преса змушена була визнати конгрес “своєрідним українським національним паломництвом”². Однією з активних фігур на конгресі був селянин, якого завжди шпиняли за відсутність національної свідомості. Цікаво, що саме українські селяни першими на ньому виступили з вимогою зняти в сквері навпроти Київського університету пам’ятник Миколі I і на його місці встановити пам’ятник Т. Шевченку.

Справа не обмежилася лише конгресом. За ініціативою Центральної Ради проводилися губернські та повітові національні з’їзди, а також всеукраїнські селянські, військові, робітничі, професійні. Активний діяч української революції, член Центральної Ради М. Шаповал писав: “Ми розгойдали всю Україну з’їздами, зборами, універсалами, маніфестаціями! Організації росли, як гриби після дощу, люд метушився, агітував, організовувався. І так росла наша сила”³.

Історичною заслугою Центральної Ради було те, що вона, на відміну від окремих політичних партій, не захищала інтереси якогось одного класу, а перша публічно і відкрито почала говорити від імені нації та про її потреби. Саме в цьому вбачав головне завдання цього органу М. Грушевський. “Нова Центральна Рада повинна бути центром українського політичного життя, — відзначив він на Всеукраїнському національному

конгресі 8 квітня 1917 р., — вона повинна довершити організацію краю, повинна освідомлювати найширші маси України в політичних завданнях, що тим самим являється і освідомленням національним”⁴.

Центральна Рада не пропускала нагоди апелювати до народу. Можливо в такій політиці був значний елемент популізму, але, оскільки йшлося не про якісь конкретні соціально-економічні рішення, а про мобілізацію й орієнтацію національної свідомості, то така політика мала добрі наслідки. “...Однині самі будемо творити наше життя”⁵, — закликала українців Центральна Рада І Універсалом. Ця проста, доступна для усвідомлення і малим, і старим, і малоосвіченим думка, проголошена у формі історичного документа, виявилася самодостатньою для того, щоб викликати високий порив нації, ще міцніше об’єднати її. Центральна Рада була завалена вітальними телеграмами, резолюціями в її підтримку, на вірність їй присягали сільські сходи, з’їзди, військові частини. “Народ бачив, що йому вірять, і сам повірив у себе, — оцінював реакцію мас на І Універсал П. Христюк. — Вітаючи Центральну Раду, народ сам вітав себе, свою відроджену до життя творчу волю. Постановляючи коритись Центральній Раді, народ постановляв коритись самому собі, своїй, в найкращій формі виявленій організованій волі. Присягаючи Центральній Раді, народ присягав сам собі — своїй силі, своєму творчому колективному розумові, своїм робочим рукам, своїм трудовим ідеалам”⁶.

Загалом тема зростання національної свідомості, активності українських мас у 1917 р., їх консолідація навколо Центральної Ради надзвичайно благодатна тема, яка вимагає окремого дослідження. Скажу лише, що співробітниками відділу історії української революції виявлено декілька сот документів, які свідчать про масову підтримку Центральної Ради. Шкода, що ми не можемо скопіювати ці документи в архівах та бібліотеках через відсутність коштів.

Я згадаю лише один документ, віднайдений у архіві В. Бойком. Це — протокол від 15 жовтня 1917 р. сходу селян Гуляй-Поля під головуванням Н. Махна. Поряд з питанням про землю схід розглянув питання про “самовизначення українського народу”, протестував проти рішення Тимчасового уряду поширити владу Генерального секретаріату лише на 5 українських губерній, вимагав “негайного приєднання Катеринославщини, Харківщини, і всіх земель українських до автономної України”, оголосив, що найвищим органом влади в Україні визнає “тільки Центральну Українську Раду і її Генеральний Секретаріат”⁷. Побіжно відзначу, що я все ж глибоко переконаний у невірності, необ’єктивності спроб показувати українську революцію як виключно деструктивне явище, спонтанний селянський бунт, суцільну отаманщину, а Центральну Раду — “дрібною та ізольованою групою націоналістичних інтелектуалів”⁸. Як це зроблено, скажімо, у праці американського професора А. Адамса та робиться сьогодні окремими публіцистами й істориками, що прагнуть вивести на авансцену історії України бунтаря-отамана як виразника національного українського характеру. Те, що українська нація як політична спільнота відбулася 1917 р., красномовно засвідчили підсумкові дані виборів до Всеросійських Установчих зборів. За українські списки голосувало 75 % виборців губерній України. Власне, від 1917 р. українська нація стає і політичною, і культурною реальією, яку ніхто не намагався заперечити. Хіба, що в радянські часи її визначали як українську соціалістичну націю та намагалися зробити частиною нової історичної спільноти — радянського народу.

Невід’ємною складовою частиною формування нації є її державність. Держава засвідчує історичну зрілість нації. І в галузі державотворення ми повинні віддати належне Центральній Раді. Її зусиллями вперше в новітній вітчизняній історії постала українська держава — Українська Народна Республіка.

Центральній Раді знадобилося лише 8 місяців для проголошення УНР у складі федеративної Росії і ще два місяці для того, щоб задекларувати її повну незалежність. В історичній літературі можна зустріти закиди Українській Центральній Раді в тому, що вона надто багато часу згаяла на автономістські ілюзії, а III і IV Універсали проголосила під тиском зовнішніх обставин, збройного повстання у Петрограді та більшовицької інтервенції в Україну. Думається, в таких закидах хоч і є правда та більше бажання зачепити Центральну Раду, принизити значення нею зробленого, ніж об'єктивного аналізу реалій минулого.

Так, Центральна Рада протягом 1917 р. була прихильницею автономії України. Але це гасло нею не було вигадане, воно дісталось їй у спадок від попередніх етапів українського національно-визвольного руху. Ідея автономії користувалася 1917 р. широкою підтримкою мас. І було б некоректним звинувачувати УЦР у тому, що гасла автономії, яких вона дотримувалася, гальмували розвиток українського національно-визвольного руху. Якщо підходити до політики як до мистецтва реального, то ми повинні визнати, що завдяки автономістичній тактиці Центральній Раді вдалося стати в конструктивну опозицію до уряду і не тільки зберегти себе в жорсткій політичній боротьбі, але й домогтися певних урядових поступок.

Реалії 1917 р. були такими, що серед російської політичної еліти неподільно панувала ідея "единой и неделимой" Росії, українська інтелігенція перебувала під впливом подвійної лояльності, а більшість населення мала невисокий рівень політичної і національної свідомості. За таких умов успіх справи залежав не від радикальності поставленої проблеми — самостійна Україна, — а від того, чи вдасться в масовій свідомості сформувати розуміння необхідності української державності й при цьому не наразитися на удар російської влади і російської революційної демократії. Зверну увагу на характер реакції останньої на українські ініціативи. Вже оголошення про скликання Всеукраїнського національного конгресу викликало з боку російських політиків бурю звинувачень Центральної Ради у сепаратизмі. Ще в значніших масштабах натиск повторився після проголошення I Універсалу. Юридична нарада при Тимчасовому уряді кваліфікувала його "актом відкритого заколоту, який несе небезпеку державній єдності Росії і завдає важкого удару російській демократії"⁹. Петроградська кадетська газета "Речь" 14 червня почала своєю передовишкою без будь-яких застережень: "Ще одна ланка німецького плану розкладу Росії виконана. "Українська Центральна Рада" оголосила відділення України від Росії". Аналогічним було ставлення й інших російських політичних партій.

І лише постійне нагадування та підкреслювання української сторони, що вона діє в межах гасел автономії України у складі федеративної Росії не давало Тимчасовому уряду привід розправитися з Центральною Радою, так як це він зробив з парламентом Фінляндії.

З іншого боку, така тактика давала можливість вести серед українських мас роботу по усвідомленню необхідності власної держави. Мені вже доводилося писати і говорити про те, що автономізм М. Грушевського не був запереченням української державності, а шляхом до неї. Ось що писав голова Центральної Ради 1917 р. у брошурі "Якої ми хочемо автономії і федерації": "Українці хочуть, щоб з українських земель російської держави... була утворена одна область, одна національна територія... *Ся українська територія має бути організована на основах широкого демократичного (нецензованого) громадського самопорядкування, від самого споду ("дрібної земської одиниці"), аж до верху — до українського союму. Вона має вершити у себе вдома всякі свої справи — економічні, культурні, політичні, содержувати своє військо, розпорятати(сь) своїми дорогами, доходами, землями і всякими натуральними ба-*

гатствами, мати своє законодавство, адміністрацію і суд. Тільки в певних справах, спільних для всієї Російської держави, вона має приймати постанови загального її представництва (федеративної влади. — В. В.), в котрім братимуть участь представники України...”¹⁰.

Отже, як не важко зрозуміти, автономна модель, якої дотримувалася Центральна Рада, і яку пропагував М. Грушевський, мала практично всі державні елементи, ознаки й атрибути: народ, територію, вищий законодавчий орган — сойм, виконавчу та судову владу, законодавство, військо, контроль над ресурсами, економікою, політикою і культурою.

Важливим кроком до державності було створення Генерального секретаріату. Воно перевело справу державності з площини теоретичної та ідейно-пропагандистської в практичну, дозволило українським непрофесійним політикам опанувати принаймні ази державницької роботи. Як показали наступні події, українським урядовцям катастрофічно не вистачало знань і досвіду державної роботи.

Звичайно, існувала велика проблема в можливості реального здійснення автономії. Аналіз ситуації 1917 р. показує, що і російська влада, і російська суспільно-політична думка міцно трималися принципу “единой и неделимой России”. Навіть тоді, коли УЦР пішла на компроміс з Тимчасовим урядом (II Універсал), російська сторона ставила всілякі перешкоди на шляху до впровадження автономії України. Але треба згодитися, що ще менш реалістичним у подібній ситуації виглядала б справа запровадження самостійної України. Зрештою, в українському русі була самостійницька течія. Проте помітних успіхів вона не мала, тоді як Центральна Рада, користуючись поміркованим гаслом автономії, змогла прищепити українським масам ідею державності. В цьому переконує факт широкої народної підтримки III Універсалу. Навіть неукраїнські маси і політичні сили не виявили до факту проголошення Української Народної Республіки прямо висловленого ворожого ставлення.

Автономізм і самостійництво часто інтерпретуються істориками як принципово різні підходи до державницької ідеї. Зокрема, такої думки дотримувався І. Лисяк-Рудницький (див. його есе “Четвертий Універсал та його ідеологічні попередники”). Думається, що це не зовсім правильний підхід. Треба швидше говорити про різні підходи в досягненні одного й того ж результату — побудови Української держави. Автономізм — це більш поміркована й обережна тактика, але так чи інакше загальна логіка процесу державотворення неминуче привела б до свого правдоподібного завершення — проголошення держави, як це сталося з Центральною Радою 11 січня 1918 р.

Не праві ті дослідники, які вважають, що IV Універсал був наслідком виключно зовнішньополітичної кон'юнктури. Внутрішні потреби державного життя змушували Генеральний секретаріат і Центральну Раду наприкінці 1917 р. думати про власні фінанси, судову систему, армію, адміністративний апарат, зрештою, про Конституцію.

IV Універсал — вершина державотворчої діяльності Центральної Ради. Його квінтесенцію складало одне єдине речення: “Однині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною, вільною, суверенною державою українського народу”¹¹. І в цьому сенсі його історичне значення цілком зрозуміле, але цим воно не вичерпується. Проголошення незалежності означало одночасно “кінець московської орієнтації”. М. Грушевський надавав цьому аспекту надзвичайної ваги. “Роздумуючи над сим моментом, — писав він, — я думаю, що недаремно пролилась кров тисяч розстріляних українських інтелігентів і молодіжи, коли вона принесла чи закріпила духовне визволення нашого народу від найтяжчого й найшкідливішого ярма, яке може бути: добровільно прийнятого духовного чи морального закріпощення. Я скажу різко, але справжніми словами, се духовне холопство, холуйство

раба, котрого так довго били по лиці, що не тільки забили в нім всяку людську гідність, але зробили прихильником неволі й холопства, його апологетом і панегіристом”¹². IV Універсал став морально-публічною перемогою українців над Російською імперією, в складі якої Україна перебувала понад два з половиною століття і розгубила за цей час всі ознаки своєї минулої державності, перетворилася в одну з провінцій, а український народ був зведений до стану “інородців”. Революція показала, що зміна форми влади в Росії із самодержавної на демократичну, а потім і радянську, не привела до вирішення української проблеми. Вирішити її змогло лише створення власної національної держави. Проголошенням IV Універсалу Центральна Рада довела, що українці є державним народом, який має політичну волю і навчився її демонструвати.

Важливою була і перемога, одержана українцями над самими собою. Від кирило-мефодіївців через Драгоманова і до Грушевського український рух розвивався під гаслами федералізму й автономії. В основі цих гасел лежала ідея досягнення паритету між російськими та українськими інтересами. Історія засвідчила, що російська сторона ніколи й не думала над реальним збалансуванням цих інтересів, а українська — ніяк не осмілювалася вийти за межі окресленої парадигми. Догматичне прагнення до єдиного революційного фронту, посилення на спільні інтереси революційної демократії часто були не на користь, а на шкоду українській справі. Можна пригадати як свого часу розкололася Революційна українська партія. Та частина її, яка відірвалася від РУП і пристала до російських меншовиків не відіграла будь-якої самостійної ролі в історії. Навіть 1917 р. містив чимало прикладів, коли українські політичні сили відмовлялися блокуватися між собою і йшли на союз з російськими. В результаті таких блоків українці практично провалили вибори до міських дум. Зрештою, логіка розвитку революції, боротьба за державність привели діячів Центральної Ради до зречення тих ідеалів, на яких вони були виховані.

Після проголошення IV Універсалу автономізм відходить до історії української суспільно-політичної думки, звільняючи назавжди місце в реальному політичному житті ідеї суверенної української держави. Ця ідея стала магістральним гаслом українського руху.

IV Універсал не просто відхилив чужу державність, але й принципи, на яких багато століть будувалася влада в Росії — насилля, терор, диктатура. Ці принципи відразу ж взяли на своє озброєння більшовики. Центральна Рада орієнтувалася на демократичні засади влади. В цьому полягала принципова відмінність обох режимів, неможливість їх мирного співіснування. Не випадково більшовики одного з перших своїх ворогів побачили у Центральній Раді і розгорнули проти неї військову інтервенцію.

Демократичні засади були глибоко притаманні українському руху, вони перепліталися з його народницькою ідеологією. Демократичні представницькі принципи були застосовані при формуванні нового складу УЦР на Всеукраїнському національному конгресі, вони враховували інтереси окремих територій, міст, громад, політичних партій, спілок, установ, соціальних верств. На демократичних основах будувалася робота Центральної Ради, а демократичні принципи знайшли широке застосування в її найважливіших документах, насамперед Статуті про державний устрій, права і вільності України (Конституції УНР), ухваленому Центральною Радою 29 квітня 1918 р. Так, джерелом влади Української Народної Республіки Конституція визнала народ. Своє суверенне право на владу він здійснював через вибрані загальним, рівним, безпосереднім таємним і пропорційним голосуванням усіх громадян Всенародні Збори України.

Ці збори уособлювали вищу законодавчу владу в країні. За формою державного устрою Українська Народна Республіка була парламент-

ською республікою. Найвища посадова особа УНР — голова Всенародних Зборів, за Конституцією, мав виконувати “всі чинності, зв’язані з представництвом Республіки”¹³.

Влада в УНР, за класичним демократичним принципом, розподілялася на три гілки: законодавчу, виконавчу та судову. Велика увага приділялася захисту прав людини. Конституція забезпечувала для всіх громадян Української Народної Республіки рівні громадянські та політичні права. Національні меншини — євреї, росіяни, поляки — отримали національно-персональну автономію. В УНР була скасована смертна кара.

Демократичні засади не були викликані кон’юнктурою моменту. Вони, на думку М. Грушевського, повинні були скласти підстави Нової України. “Ті демократичні гасла, які проголошувались нами, не були демагогічними приманами, які тепер мають бути зняті разом з черговими прапорами, — відзначав він. — Ідеї національної згоди й гармонії, які знайшли свій вислів в нашвидку щоправда зложенім і не дуже досконалім національним законі, — звичайно як в таких новім, ще не бувалім ділі, — вони теж не були тільки тактичним маневром провідних українських кругів. Вони повинні ввійти в життя, глибоко залягти в нім, як фундамент, на яким будуватиметься нове життя — і тільки на нім повинно будуватись”¹⁴.

Цікаве зізнання щодо демократизму Центральної Ради, її провідних діячів зробив у “Відродженні нації” В. Винниченко: “Ми, всі українські керуючі партії, були не соціалістами, а тільки демократами, республіканцями й національними революціонерами”¹⁵. З погляду В. Винниченка, який на час написання книги перейшов на позиції націонал-комунізму, це був великий недолік. Виходячи із сьогодення, коли суперечка між комунізмом і демократією завершена, зроблене В. Винниченком застереження набуло зовсім іншого сенсу. Демократія робить Центральну Раду співзвучною модерній добі, сучасному моментові.

Розмірковуючи над місцем і роллю Центральної Ради в модерній історії України, історик не має права оминати її численні помилки, прорахунки, невдачі. Власне, з цього приводу висловлювався не один автор. Спромігшись заманіфестувати самостійність України, діячі Центральної Ради виявилися не готовими до реального державного будівництва. Українська еліта, яка складалася переважно з письменників, журналістів, учених, студентів, не мала достатнього досвіду і навичок державної роботи. В своїй більшості вона сповідувала народницьку, а не державницьку ідеологію. Для діячів Центральної Ради влада, держава були швидше засобами, ніж самодостатньою метою. Як і ідея автономії, народництво домінувало в українській суспільно-політичній думці ХІХ — початку ХХ ст., а державницька ідея знаходилась у зародковому стані. Певно, це було характерною ознакою незрілості української нації. Проте це не була якась українська унікальна риса, ці ж вади були характерні для багатьох “селянських” народів Центральної та Східної Європи. Центральна Рада виявилася не готовою до боротьби за владу будь-якою ціною і проти такої сили як більшовики. Останні протягом довгих років готувалися до захоплення влади в країні. Їх лідери розробили відповідну теорію та ідеологію, і на практиці вони виявилися добрими організаторами: підготували і провели повстання у Петрограді, а в найближчі дні і тижні після захоплення влади у Петрограді завдали ряд превентивних ударів по вірогідних противниках, ліквідували опозиційну ім пресу, розігнали Установчі Збори, вели активну пропаганду громадянської війни зі своїми політичними опонентами, яких оголосили контрреволюційними і буржуазними.

Центральна Рада не знайшла ефективних контрбільшовицьких аргументів, за винятком запрошення німців в Україну. Прихід чужинецьких військ хоч і позбавив Україну від більшовиків, проте підірвав довір’я до

Центральної Ради серед незаможних верств. Серед заможних довіра була підірвана утопічним соціально-економічним законодавством Центральної Ради, насамперед спробами вирішити аграрну проблему шляхом соціалізації землі, ліквідацією приватної власності на землю. Загалом діяльність Центральної Ради засвідчила ще раз, яким складним, болочим і суперечливим є процес становлення нової держави, яка величезна кількість чинників бере в ньому участь, неточна оцінка будь-якого з них може мати непоправний результат.

Діяльність Центральної Ради виявилася короткою, але вельми повчальною. Вона не належить якійсь одній політичній течії чи двом-трьом партіям соціалістичного гатунку. Це — велике надбання української історії, з яким насамперед пов'язуються такі глобальні процеси, як консолідація нації, відродження у свідомості народу свого державницького покликання, зрештою, відновлення української державності, надання національній державі гуманних демократичних принципів. Саме Центральна Рада ініціювала закріплення за українською мовою статусу державної, затвердження національного гімну, прапора, герба, грошової одиниці, обітниць державного службовця⁶. Історія Української Народної Республіки, як і її творця — Центральної Ради — виявилася не такою успішною, як би хотілось. Але відзначу, поставши в жорсткій ситуації перед проблемою вибору між політичними принципами і подальшим існуванням, Українська Центральна Рада вибрала принципи і зійшла з політичної арени. Особисто мені цей вибір імponує. Велике бачиться з відстані і, можливо, сьогодні ми, нарешті, підходимо до об'єктивного розуміння ролі і місця Центральної Ради в нашій сучасній історії. "Ми жили недаремно, наш час не проходив безслідно", — так лаконічно і дуже скромно визначив історичну місію ЦР її лідер М. Грушевський.

Сьогодні роль і значення Центральної Ради бачиться куди вагомніше і масштабніше. Саме завдяки Центральній Раді всесвітні, зокрема європейські, модерні суспільно-політичні цінності були висаджені в національний ґрунт, поєднані з українськими реаліями. Це поєднання не дало швидких і бажаних плодів, проте воно не могло не позначитися на подальшому розвитку історії України ХХ ст. Створення УСРР було серйозною поступкою більшовиків українцям. Вона була зроблена не толерантно і добровільно, а під тиском політичних сил, які відстоювали українську державність і були приведені в дію Центральною Радою. Ідея Української Народної Республіки активно підтримувалася українською політичною еміграцією та діаспорою. Вона завжди виступала як одна з альтернатив тоталітарному радянському режимові. Не випадкове і те, що в останні п'ять років існування незалежної Української держави до досвіду УНР та Центральної Ради звертаються не лише історики, а й політики.

¹ Лисяк - Рудницький І. Роль України в новітній історії // Історичні есе. — К., 1994. — Т. 1. — С. 162.

² Киевская мысль. — 1917. — 7 апр.

³ Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма. — Прага, 1928. — С. 247.

⁴ Українська Центральна Рада: документи і матеріали у двох томах. — К., 1996. — Т. 1. — С. 59.

⁵ Там же. — С. 104.

⁶ Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917—1920 рр. — Відень, 1921. — Т. 1. — С. 76.

⁷ Державний архів Російської Федерації, ф. 1779, оп. 1, спр. 296, арк. 56, 56 зв.

⁸ Цит. за: Лисяк - Рудницький І. Назв. праця. — С. 162.

⁹ Революционное движение в России в мае — июне 1917 г. Июньская демонстрация. — М., 1959. — С. 254—255.

¹⁰ Грушевський М. Якої ми хочемо автономії й федерації // Хто такі українці і чого вони хочуть. — К., 1991. — С. 125—126.

¹¹ Вісник Ради Народних Міністрів Української Народної Республіки. — 1918. — 13 січ.

¹² Грушевський М. На порозі Нової України. Гадки і мрії // Там же. — С. 138—139.

В цьому контексті звернемо увагу на неспроможність сьогодні досить поширеного іменування М. Грушевського першим президентом Української Народної Республіки. По-перше, Конституція УНР не передбачала такої посади. По-друге, у звітах про засідання Центральної Ради 29 квітня 1918 р. нічого не говориться про вибори М. Грушевського президентом. По-третє, знаючи моральні принципи голови Центральної Ради, неможливо уявити, щоб він — один з авторів Конституції — в перший же день її схвалення вдався до грубого порушення Основного закону. Думається, М. Грушевському більше б імпонувала слава батька Конституції УНР, ніж сумнівне з юридично-правового боку президентство.

¹³ Конституційні акти України 1917—1920 рр.: невідомі конституції України. — К., 1992. — С. 74.

¹⁴ Грушевський М. На порозі Нової України. Гадки і мрії // Там же. — С. 159.

¹⁵ Винниченко В. Відродження наші. (Історія української революції марець 1917 р. — грудень 1919 р.) — К. — Відень, 1920. — Ч. II. — С. 89.

Обігнаниця була розроблена Міністерством внутрішніх справ 1918 р. Оскільки її текст маловідомий, наводимо його повністю: "Я, нижчепідписаний, даю цю прилюдну урочисту обігнаницю, що буду вірно служити Українській Народній Республіці та її Верховній Владі, покладені на мене Правительством обов'язки служби буду виконувати з повним напруженням сил, чесно і сумлінно, керуючись лише благом Народу і Республіки та Законами її, не жалюючи життя для своєї Батьківщини, всяку довірену мені по службі таємницю берегти; державне майно оберігатиму і на свою користь нічого проти служби й обігнаниці не робитиму". (Науково-довідкова бібліотека Головного архівного управління при Кабінеті Міністрів України. Фонд листівок, № 13864).

В. М. БОЙКО (Чернівці)

Участь українських партій у муніципальній кампанії 1917 р.

Протягом 1917 р. в Україні відбулося декілька виборчих кампаній. Міські вибори, що проводилися згідно з постановою Тимчасового уряду від 15 квітня, передували всім іншим і стали першими демократичними виборами на теренах Російської держави, у складі якої перебувала Україна. Вже ця обставина робить їх унікальними. Крім того, міські вибори відіграли роль своєрідної технічної підготовки для населення гігантської країни, яке в абсолютній своїй масі не тільки не вміло за допомогою демократичних інституцій впливати на владу, а навіть не знало, як голосувати. Вибори, які проводилися за пропорційною системою, були своєрідним соціологічним опитуванням. Щодо його якості, правда, були великі сумніви у сучасників. Серед численних листів до О. Ф. Керенського є лист В. Д. Імшенецького, який зазначав: "Адже помилки, обман виявляться і прийде розчарування і контрреволюція. Надаючи виборам значення показника, ви можете і помилитися"¹. Справді, серйозні порушення виборчого законодавства, а головне, сама динаміка розвитку ситуації в країні не дозволяють зробити за підсумками виборів однозначних висновків про вплив тих чи інших партій.

Для України міські вибори стали першою серйозною перевіркою українського руху на здатність конкурувати з російськими партіями. В умовах, коли відбувалося встановлення реальної державної влади Української Центральної Ради, українським партіям було вкрай необхідно зайняти міцні позиції в думках, забезпечивши підтримку діям УЦР на місцях.

Попередні дослідники радянської доби (І. Курас, Ю. Терещенко, В. Крижанівський)² зробили однозначний висновок про слабкість українських партій в містах. Це узагальнення ґрунтувалося головним чином на підрахунках Ю. Терещенка по 67 містах, згідно з якими за українські партії і блоки проголосувало 7,6 % виборців, в тому числі за списки Української соціал-демократичної робітничої партії і Української